

Den politiske ulikhetskrisen

Øyvind Østerud

Professor, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo

oyvind.osterud@stv.uio.no

Thomas Piketty har satt dagsordenen og endret grunnlaget for den politiske debatten i større grad enn noen samtidig samfunnsforsker. Der Steven Pinker (2011; 2018) feirer Opplysningstidens seiersgang, viser Piketty (2013; 2019) at de materielle ulikhetene har økt dramatisk gjennom de siste 30–40 årene. Når land som Kina og en rekke utviklingsland har hatt stor økonomisk vekst og redusert den absolutte fattigdommen, har ulikheten mellom personer samtidig økt sterkt både der og i nær samtlige land i verden.

De vel to hundre tusen ultrarike, med mer enn 300 millioner kroner i netto aktiva i snitt, eier vel 13 % av verdens totale rikdom. London har angivelig den største konsentrasjonen av ultrarike, fulgt av Moskva og New York. Shanghai ligger heller ikke langt etter. Mens en amerikansk konsernleder i 1990 kunne bruke noen uker på oppnå det som var en årsinntekt på gulvet i fabrikkene, er det nå gjort på litt over en dag.

Slike og andre tall fra Pikettys første bok var mye diskutert. Det ble reist innvendinger mot hans datagrunnlag, indikatorer og forklaringer. Derimot var det liten tvil om at mye av hovedbildet var godt belagt, og at han hadde reist en viktig og grunnleggende debatt.

Capital et idéologie er en bred oppfølging av boka fra 2013. Det er fortsatt en framstilling av den materielle ulikhetens historie med utgangspunkt i den samme databasen, men i et mer flerfaglig perspektiv og med større vekt på velgerreaksjonene på ulikhet. Jeg skal først diskutere noen av de teoretiske perspektivene og metodiske valgene i den siste boka. Der- nest følger en presentasjon av det sentrale politiske budskapet og til sist noen ord om sterke og svakere sider ved boka som statsvitenskap.

Økonomi og statsvitenskap

Kapitalen var først og fremst en bok om den økonomiske ulikhetens utvikling. Piketty var inspirert av Simon Kuznets, som hadde hevdet at økonomisk vekst og markedsøkonomi først ga større ulikhet før det jevnet seg ut. Pikettys hovedtese var at ulikhetene ikke jevnet seg ut, men tvert imot akselererte, ikke minst etter liberaliseringen av kapitalbevegelser, dereguleringer og mer markedsstyring fra 1970-årene. Piketty mener at «nyliberalisme» gir et misvisende bilde, og bruker ikke ordet. Grunnlaget for Pikettys arbeider er den Paris-baserte *World Inequality Database*, som han og den britiske økonomen Anthony Atkinson presenterte i 2011. I 1915 kom en ny og revidert versjon der historiske data fra en lang rekke nye land var lagt inn.

I *Capital et idéologie* er disse dataene fortsatt sentrale, men med et omfattende materiale fra andre kilder. Piketty benytter historiske studier av statsutvikling. Han kjenner valgforskningens sentrale arbeider tilbake til Lipset og Rokkan (1967) med studiene av velgerkonflikter og partisystemer. Han analyserer nyere velgersvingninger med ferske data fra en rekke land. Han bruker også skjønnlitteratur, som Jane Austen og Balzac, for å utdype sine historiske poenger. Piketty kommer best til sin rett på fransk, selv om framstillingen er saklig og effektiv uten unødig ornamentikk. Hvis en savner noe etter 1198 tette sider, ligger det en rekke utdypende data og metodediskusjoner i vedlegg på nett.

Piketty kaller selv *Capital et idéologie* for et flerfaglig arbeid der han vil åpne opp økonomiske studier med historiske, sosiologiske, kulturelle og politiske perspektiver. Den første boka så han først og fremst som økonomisk.¹ Den nye har et globalt og mer politisk perspektiv. Han diskuterer ulikhetens mekanismer i tredelte standssamfunn, i føydalsamfunn og i det han kaller eiendomssamfunn – *sociétés propriétaires*. Han diskuterer den ekstreme ulikheten i slavesamfunn som bakgrunn for å forstå strukturen i den globale ulikheten i dag, og over et par hundre sider diskuterer han kolonialismens betydning for senere utviklingsforløp. Den databasen som Piketty arbeider ut fra, har en globalhistorisk ambisjon.

I diskusjonen av statsutvikling legger han vekt på at nasjonalstater og markedsøkonomi vokste fram hånd i hånd. Dette pekte utover de førmoderne statene som kontrollerte en så liten del av nasjonalproduktet at de bare i liten grad kunne styre samfunnsutviklingen. Den førmoderne samfunnsstrukturen var dominert av en stenderordning med prestestanden og krigeradelen som de rike og privilegerte mot et stort flertall avhengige og fattige bønder. Det er et slikt standssamfunn, eller et rigid klassesamfunn, han ser konturene av på nytt etter et mellomspill med sterke stater og omfordelingspolitikk i den vestlige verden på 1950- og 60-tallet.

Piketty griper tilbake til Karl Polanyis (1944) klassiske analyse av forholdet mellom økonomi og politikk, der det het at «laissez-faire var planlagt, mens sosial proteksjonisme var en spontan reaksjon på de sosiale rystelsene skapt av fri markedsøkonomi». Det er også slik Piketty analyserer protestpartiene i dag – de som de etablerte vil avfeie som «populister» for å slippe å diskutere den voksende kløften mellom de favoriserte og de tilsidesatte klasser. For Piketty er populisme et propagandaord som han unngår, på samme måte som han unngår «nyliberalisme». Her er vi sentralt i statsvitenskapen. Det er vi også når Piketty analyserer identitetspolitikk, Brexit og den politiske betydningen av de voksende konfliktene rundt europeisk integrasjon og globalisering.

Forklaringskategoriene er også mer statsvitenskapelige enn i den første boka. Pikettys sentrale program, som ligger allerede i tittelen, er å «prendre l'idéologie au sérieux» – ta ideologien på alvor. Han vil kartlegge hvordan ulikhet har vært begrunnet og rettfærdiggjort oppigjennom historien for å forklare hvordan institusjonene er blitt rigget og ulikhet akseptert. Han sier at «ulikheten ikke er økonomisk eller teknologisk, men ideologisk og politisk». I praksis virker dette helt fint med meningsfylt betoning av endringer i ideologisk legitimering og politiske forhold. Men i praksis er det også helt fint når økonomiske og teknologiske forhold får en plass i framstillingen, som de faktisk gjør. Hva betyr det at det ene er viktigere enn det andre, og hvordan blir tyngden av ulike faktorer belagt? Her er analysen mindre overbevisende, selv om det er hyggelig for en statsviter at legitimering og politiske variable tillegges avgjørende vekt. Denne rangordningen av drivkrefter er likevel et postulat.

1. Jonathan Hopkin (2014) mente at den første boka hadde indirekte betydning for statsvitenskapen ved at den innførte ulikhet som sentralt tema, og at dette burde følges opp.

Metodediskusjonene er gode og opplysende. Piketty redegjør fint for datagrunnlaget, og han begrunner hvorfor han i hovedsak benytter prosentiler i analysen – den verdien i data-settet som har en gitt prosent av dataene under seg. Det er effektivt og umiddelbart forståelig hvor mye relativt rikere de rikeste 50 prosent, 10 prosent og 1 prosent i en befolkning er blitt. Siden 1980-tallet er de rikeste blitt relativt rikere jo mindre prosentandel en ser på, i nær sagt alle land målt etter inntekt og formue. Piketty ser dette i lys av globaliseringen fra rundt 1980 med deregulering, frigitte kapitalbevegelser og redusert statlig styring, forsterket av sammenbruddet og diskrediteringen av en sosialistisk og kommunistisk samfunnsmodell. Det er likevel nasjonale og regionale variasjoner. Ulikheten har vokst raskere i USA, Russland og Kina enn i de fleste vesteuropeiske land, selv om tendensen er den samme. Midtøsten er regionen med størst ulikhet i verden og med de skarpeste og mest voldelige konfliktene.

I en rekke kommentarer til den første boka fra 2013 ble det sagt at Piketty vurderte alle samfunn på grunnlag av Gini-indeksen for ulikhet. Det er ikke treffende for noen av bøkene. Piketty er kritisk til Gini-indeksen når han forsvarer prosentiler. Han påpeker at indeksen gir et overordnet mål på ulikhet som kan være det samme selv om forholdet mellom ulike grupper har forskjøvet seg.

Opprøret mot det nye standssamfunnet

En ny politisk konfliktstruktur står i sentrum for *Capital et idéologie*. Partiene til venstre, med sosialdemokratene i spissen, har forlatt de lavt utdannede og økonomisk lavprivilegerte til fordel for den høyt utdannede middelklassen. Sentrum-venstre appellerer til de høyutdannede, mens sentrum-høyre ivaretar forretningsinteresser og økonomiske eliter. De lavprivilegerte sitter enten hjemme ved valgene eller de slutter seg til nasjonalkonservative protestpartier som forsvarer grensene og taler deres språk. Dermed er den voksende middelklassen delt mellom sentrum-venstre – det Piketty kaller *brahmin-venstre* etter det høyt utdannede presteskapet i hinduismen, og sentrum-høyre – det Piketty kaller *handels-høyre*. Ingen av dem står for radikal omfordeling og utjevning av ulikhet, selv om sentrum-venstre har bevart litt av den egalitære retorikken.

Dette er et stilisert bilde med nasjonale variasjoner, men Piketty viser i tall hvordan sosialdemokratiske partier omformet seg fra 1970- og 80-tallet, i takt med at det tradisjonelle velgergrunnlaget krymper. Sosialdemokratiske partier i Norden får fortsatt arbeiderklasse- og fagforeningsstemmer, men stemmeandelen synker også i sosialdemokratiets gamle høyborger. Sosialdemokratiene satset på de høyutdannede med kulturradikale holdninger og med interesser som støttet markedsretting og fristilling av offentlig sektor, overnasjonal integrasjon og fri flyt over landegrensene. I tillegg til kommunismens fall var denne politikken grunnlaget for en dramatisk økning av økonomisk ulikhet innad i nær sagt alle land. Venstresiden møtte dette med en rutinepreget egalitetsretorikk snarere enn med effektive utjevningstiltak. Jo høyere utdanning, jo mer stemmegivning til venstre – massivt blant universitets- og høyskoleansatte, folk med doktorgrad og i medie- og kulturlivet.

Det er dette nye systemet, med en økonomisk og en utdanningsbasert elite, Piketty ser som en tilnærmet tilbakevending til det gamle standssamfunnet der presteskap og krigersdel sto mot den store massen av uprivilegerte. Han viser hvordan den sosiale mobiliteten i mange land er stanset opp.

Piketty kaller den politiske protesten mot den doble eliten for *sosialnativisme* – kritisk til masseinnvandring og åpne grenser, men for trygghet og utjevning av levekår. Han påviser at det var partiene til venstre som forlot arbeiderklassen, og ikke omvendt – ut fra kronolo-

gien i det politiske linjeskiftet på venstresiden forut for de store migrasjonsbølgene utenfra. Når alternativene minker gjennom den politiske tilnærmingen mellom sentrum-venstre og sentrum-høyre i synet på markedsreformer og overnasjonal integrasjon, ligger de lavprivilegertes sjanse i folkeavstemningene. De etablerte elitene har fått en overraskelse fra velgerne i Brexit-voteringen i Storbritannia i 2016 og i avstemningene om europeisk integrasjon i 1992 og 2002, ikke minst i Frankrike.

Sosialnativismen står særlig sterkt i det østlige Europa. Det regjeringsbærende PiS i Polen står for omfordeling, progressiv beskatning og polsk identitet med særlig appell til de økonomisk og utdanningsmessig underprivilegerte. Her er de kommet i maktposisjon. Risikoen for de etablerte partiene i vest, sier Piketty, er at den moralske fordømmelsen av folkelig protest forsterker det den vil bekjempe, enten det gjelder migrasjonsmotstand, regional separatisme eller skepsis til europeisk overnasjonalitet. De etablerte må ha et svar som imøtekommer folks uro, selv om dette svaret går på tvers av deres egne umiddelbare holdninger og interesser.

Hva er løsningen?

Piketty er ikke bare en grundig, empirisk orientert forsker. Han har et politisk ærend som han bruker atskillige sider på. Han hevder at det internasjonale prosjektet i EU og globalt har et sosiopolitisk innhold som skaper ulikhet og rammer de lavprivilegerte. Globaliseringen, markedsrettingen og pengeunionen i EU har skapt dramatiske ulikheter både nasjonalt og regionalt i fraværet av omfordeling, trygge arbeidsplasser og kompensasjon for tap. Store folkegrupper står igjen med et nasjonalkonservativt alternativ som de internasjonalt orienterte elitene har henvist dem til.

Piketty vil ha et radikalt omformet EU med sosial rettferdighet og omfordeling av rikdom, en *sosialføderalisme* på europeisk nivå. Han vil ha investeringsavgifter, miljøskatt og en langt mer progressiv beskatning i alle land der ulikheten øker. Han kaller sitt alternative program for *deltaker-sosialisme*, der demokratiet realiserer seg selv og ikke tilsidesetter de lavprivilegerte. Riset bak speilet er den voksende «populismen» i protest mot de herskende og privilegerte. Hvis de dominerende elitene ikke lar seg presse i retning av et mer rettferdig sosialt system, må de lukke stadig mer for demokratisk medbestemmelse og tømme folkesuvereniteten for innhold.

Utfordringen mot Pikettys løsninger er at de må overskride drivkreftene bak den voksende ulikheten. Hva er de sosiale og politiske betingelsene for at dette skal lykkes? Her er den statsvitenskapelige analysen spinkel. Piketty vil ha et politisk vannskille, men han forklarer ikke hvordan et slikt vannskille skal oppstå. Det krever ikke bare proteststemmer og mobilisering i gatene. Det krever en bred koalisjon og en samordning som slår igjennom i besluttende organer – enighet nedenfra og ettergivenhet og vilje til reform ovenfra. Slike grunnleggende brudd har forekommet i historien, men ikke som en stabil plattform for radikal utjevningsspolitikk og nedbygging av privilegier. Pikettys program for endring går ikke inn på de grunnleggende betingelsene for kollektiv handling. Protestbevegelsene kan tape valg og mangler nødvendige alliansepartnere. De er ofte splittet, som ved det franske presidentvalget i 2017. Antisystemstemmene delte seg omtrent på midten mellom *La France insoumise* (Jean-Luc Mélenchon) og *Front National* (Marine Le Pen).² Vilårene for kollektiv handling og overskridende allianser er blinde flekker i Pikettys statsvitenskap, slik han anvender den i *Capital et idéologie*.

2. Jf. inngående analyser av de epokegjørende franske valgene i 2017 i Perrineau (2017).

Referanser

- Hopkin, K. (2014). "The Politics of Piketty: What political science can learn from, and contribute to, the debate on Capital in the Twenty-Fifth Century". *The British Journal of Sociology*, 65(4): 678–95.
<https://doi.org/10.1111/1468-4446.12110>
- Lipset, S. M., & Rokkan, S. (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*. Toronto: The Free Press.
- Perrineau, P. (red). (2017). *Le vote disruptif. Les élections présidentielle et législatives de 2017*. Paris: Presses de Sciences Po.
- Piketty, T. (2013). *Le Capital au XXI siècle*. Paris: Édition du Seuil.
- Piketty, T. (2019). *Capital et idéologie*. Paris: Édition du Seuil.
- Pinker, S. (2011). *The Better Angels of Our Nature*. New York: Viking Books.
- Pinker, S. (2018). *Enlightenment Now*. New York: Viking Press.
- Polanyi, K. (1944). *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press.